

STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN JURIDISKA INSTITUTIONEN

Göteborgs universitet
Statsvetenskapliga institutionen
Juridiska institutionen

Remissvar Ju2024/00970

Remissvar Ju2024/00970 Biträde åt väljare

Ändringar i vallagen föreslås som innebär att en röstmottagare alltid ska vara närvarande när en väljare på grund av funktionsnedsättning eller liknande anlitar ett biträde för att göra i ordning sina röster eller ta valsedlar. Vi menar att det i nuläget inte finns anledning att uppdatera de avvägningar som gjorts efter den kritik som remissinstanser framfört mot samma förslag år 2020. Göteborgs universitet, genom Statsvetenskapliga och Juridiska institutionerna, bedömer att Sverige bör avvakta effekterna av och följa upp redan genomförda reformer av valsystemet som syftat till att stärka valhemligheten och minska risken för otillbörlig påverkan på väljare. Förslaget konsekvenser för den berörda gruppen funktionsnedsatta är oklara och kunskaperna om förekomsten av fenomenet gruppröstning är alltfjämt ringa.

Valintegriteten i Sverige är i absolut världsklass (Solevid & Oscarsson, 2024). Under senare tid har flera lagändringar genomförts för att ytterligare stärka valintegriteten, särskilt när det gäller att valhemligheten. Internationell kritik mot systemet med öppet synliga valsedlar har föranlett införande av avskärmningar men även ett antal andra förtydliganden för att upprätthålla god ordning i vallokaler. Väljare skall i normalfallet ensam göra i ordning sin röst bakom valskärmarna. Röstmottagare har erhållit ökade befogenheter.

Alla dessa skärpningar och förtydliganden är välkomna reformer som syftar till att stärka väljarnas trygghet, skapa bättre ordning i vallokaler, förhindra otillbörlig påverkan och bättre uppfylla valsystemets målsättningar om fria och hemliga val.

Rätten för väljare med funktionshinder eller liknande att kunna begära hjälp från röstmottagare med att göra ordning sin röst infördes i vallagen 1 februari 2022. Vallagen tillåter dock att väljaren tar med sig en annan person för att hjälpa till att göra i ordning rösten. Väljaren har också rätt att samtidigt begära hjälp av röstmottagare och ta en annan person till hjälp.

I närtid, i samband med 2020 års valutredning (Ju 2020:08), har föreslagits en ytterligare skärpning av bestämmelserna så att en röstmottagare alltid ska vara närvarande när någon annan person hjälper en väljare att göra i ordning rösten. Det förslaget fick dock kritik från många remissinstanser och fanns inte med i det slutgiltiga förslaget till förändringar av vallagen som genomfördes inför 2022 års val.

Förslaget om obligatoriskt närvarande biträde åt funktionsnedsatta väljare som inte själva kan göra ordning sin röst återkommer nu ännu en gång i Ju 2024/00970. De nuvarande bestämmelsen i 7 kap. 3 § och 8 kap. 2 a § vallagen (2005:837) utgör en balansering mellan två värden – valhemligheten och tillgängligheten att rösta i allmänna val för den som har en funktionsnedsättning. Den svenska valhemligheten är av traditionen stark och utgör en demokratisk grundbult, med direkt koppling till 1 kap. 1 § regeringsformen avseende principerna om fri åsiktsbildning, samt allmän och lika rösträtt.

Det aktuella förslaget skulle innebära att den som behöver assistans vid röstnings-förfarandet inte i samma utsträckning kan välja vem den ska dela sin valhemlighet med, vilket innebär en värdeförskjutning; presumerad ökad tillgänglighet på bekostnad av en svagare valhemlighet. Som motivering till förslaget anges att lagändringen skulle motverka fenomenet gruppröstning och därmed implicit stärka demokratin. Varken i den aktuella promemorian eller i tidigare lagförslag har det dock framkommit att det föreligger ett faktiskt problem med gruppröstning.

Internationella rapporter om att gruppröstning skulle vara ”relativt vanligt” i Sverige härrör från valen 2014 och 2018, det vill säga före införandet av den skarpare bestämmelsen om att varje väljare ska vara ensam bakom en valskärm och själv göra i ordning sina röster där (Prop. 2021/22:52, 7 kap. 3 § vallagen). Föreningen VOS bedömningar från valet 2022 är att gruppröstning förekom i lägre utsträckning och att röstmottagarna var uppmärksamma på det skärpta regelverket. De iakttagelserna stärker bilden av att redan genomförda förändringar redan kan ha haft effekt på fenomenet gruppröstning. Med ledning av erfarenhet från tidigare valreformer finns anledning att förvänta en ännu större efterlevnad av de nya reglerna i kommande val när reformen har satt sig och information om vad som gäller har blivit mer spridd bland såväl röstmottagare som väljare.

Eftersom resultat från Valundersökningen 2022 om väljarnas upplevelser i vallokalen används i argumentationen finns anledning att göra en särskild kommentar om skattningen att ”94 procent” instämt helt i påståendet att ”en person i taget gick bakom val-skärmarna” (Cederholm Lager, Solevid & Oscarsson, 2023). Fördelningen av svar på enkätfrågan om huruvida en person i taget gick bakom skärmarna bör ses i ljuset av att det var sammanlagt 96,7 procent som helt eller delvis instämde i påståendet och att 1,8 procent svarade att de inte hade någon uppfattning. De väljare i undersökningen som inte instämmer i påståendet samlar därmed totalt endast 1,6 procent. Tar man hänsyn till det stora antalet personer i Sverige som potentiellt hör till gruppen med ”funktionsnedsättning eller liknande” framstår skattningen av andelen som behövt assistans bakom valskärmarna inte som orimligt hög utan snarare vad som normalt kan förväntas, eventuellt till och med i underkant. En svaghet i Valundersökningarnas data är att de inte kan berätta något alls om varför det befann sig mer än en person bakom skärmen. I bedömningar av hur utbrett gruppröstning är vid svenska val bör dessa uppgifter därför väga mycket lätt.

Huvudargumenten för ett obligatoriskt biträde för väljare med funktionshinder eller liknande är en ökad kontroll att otillbörlig påverkan inte förekommer vid svenska val. Nyordningen med obligatoriskt röstmottagarbiträde förväntas därmed ha ett slags avskräckande effekt i

situationer där gruppröstning förekommer. Det kan minska risken för otillbörlig påverkan i de fallen.

När det gäller argument emot ett obligatoriskt biträde för funktionshindrade väljare kan vi åter lyfta några av de som remissinstanser redan har framfört vad gäller konsekvenserna för berörda väljare och röstmottagare.

För personer med funktionshinder kan ett krav på närvarande röstmottagare uppfattas som integritetskränkande och stigmatiserande för väljare eftersom de skulle tvingas avslöja sin valhemlighet för en annan person oavsett om det är en för dem helt okänd eller en bekant. Det går inte att bortse från att många väljare med funktionshinder sedan länge har etablerat en vana att få hjälp med göra ordning rösten av en nära anhörig eller vän. För denna grupp kan lagförslaget potentiellt innebära en försämrad valhemlighet. För första gången i livet skulle de inte ha något annat val än att tvingas röja valhemlig-heten för ytterligare en person, och en person som de själva inte har valt. Med tanke på hur stora insatser som samtidigt görs för att öka valdeltagandet i grupper med olika funktionshinder framstår förslaget som missriktad eftersom ökad kontroll riskerar att resa nya hinder att avlägga sin röst.

För röstmottagarna innebär reformen i praktiken att fler än tidigare kommer att nå kännedom om hur fler enskilda väljare har valt att rösta. Mot bakgrund av att en av röstmottagarens främsta uppgift är att säkerställa valhemligheten kommer rollkonflikter därmed att bli vanligare. Givet nuvarande kunskapsläge är det oklart hur mycket merjobb det faktiskt blir för röstmottagare eftersom vi inte ännu har säkra uppgifter om hur många väljare som har behov av hjälp och använder nära anhöriga för detta. Dessutom leder förslaget potentiellt till ny problematik som handlar om hur röstmottagare förväntas agera i misstänkta fall av otillbörlig påverkan från ytterligare personer i samband med röstningen. Regelförändringen föreslås utan att det finns några genomtänkta kriterier, instruktioner eller skrivna befogenheter hur röstmottagare ska agera exempelvis om det visar sig vara samma personer som hjälper många andra väljare att rösta.

Utvärderingarna efter valet 2022 visar att medvetenheten inte alltid finns hos väljarna om att man ska vara ensam när man gör i ordning sin röst. Det beror på att denna reform är ny, liksom de nya bestämmelserna om röstmottagarnas ökade befogenheter för att hålla god ordning i vallokalerna. Givet det skrala kunskapsunderlaget om gruppröstning och osäkerheten om hur gruppen funktionshindrade kommer att påverkas av reformen finns det god anledning att avvakta och fundera vidare på om det kan finnas mindre trubbiga sätt att motverka otillbörlig valpåverkan bakom valskärmarna. De nya bestämmelserna har endast varit i kraft i samband med två allmänna val i Sverige, 2022 och 2024. Särskilda studier för att kartlägga hur utbredd gruppröstning egentligen är behöver genomföras.

Eftersom regeringen just tillsatt en ny utredning för en översyn av valsedelssystemet (Dir. 2024:24), särskilt att ta fram förslag för införande av så kallade enhetsvalsedlar, ser vi ytterligare skäl att avvakta med införande av nya regler för funktionshindrades assistans i vallokalen. Ett reformerat och avsevärt förenklat valsedelssystem har potentiellt stora konsekvenser för enskilda väljares möjligheter att själva göra ordning sin röst utan att behöva hjälp.

Vi ser utrymme att göra ytterligare insatser som kan stärka medvetenheten att du som väljare förväntas göra i ordning din röst på egen hand, såvida du inte du har en funktions-nedsättning eller liknande. Alla slags språkliga hinder eller kunskapsbrister om hur iordningställandet av rösten går till bör vi ha ambitionen att undanröja genom god valinformation. En annan potentiell väg framåt är att den som, i enlighet med nuvarande lagstiftning, frivilligt tar

assistans av ”någon annan” än röstmottagare, också ges möjlighet att på frivillig väg även ta hjälp av en röstmottagare. Det skulle i sådana fall ankomma på den enskilde att besluta om när och i vilken utsträckning valhemligheten skulle stå tillbaka.

Referenser

Solevid, Maria & Henrik Oscarsson (2023) Valintegritet i Sverige. Statsvetenskaplig tidskrift 125:4. <https://journals.lub.lu.se/st/issue/view/3448>

Cederholm Lager, Anna, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (2023). Väljarnas förtroende för valsystemet och genomförandet av allmänna val. Valforskningsprogrammets rapportserie 2023:8. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.